

Для багатьох представників діаспори одним із виявів своєї ідентичності стала літературна творчість. Її зміст розкривається через мистецтво слова в контексті національної ідентичності автора, читача, персонажа. «Письменники-емігранти, які в силу політичних обставин розірвали з батьківщиною, не втрачають в «екзилі» своєї етнопсихологічної тотожності» [2, с. 86], таким чином зберігаючи свій зв'язок з батьківщиною та національну ідентичність. Література дала змогу не лише зберегти свою ідентичність, «українськість», а й донести світу слово про Україну.

У літературознавстві теорія національної ідентичності є провідною методологічною ідеєю, що допомагає аналізувати художню літературу на глибоких смислових рівнях, що спрямовують дослідника на фундаментальні питання мистецької кодифікації національного буття, національної психології, а також на конкретні питання, пов'язані з осмисленням художньо-мовної майстерності, змісту та сенсу художнього твору тощо. Ця ідея є дуже актуальною на сьогодні і потребує подальшого дослідження як у теоретичному аспекті, так і безпосередньо втілення у художніх творах.

Література

1. Іванишин П. В. Батьківщина як фундаментальний спосіб буття людини в поезії Тараса Шевченка і вісниківців. URL: <http://dontsov-nic.org.ua/index.php?m=content&d=view&cid=400>.
2. Ігнатенко М., Астаф'єв О. Про лірику української еміграції «не ложними вустами». Слово і час. 1999. № 4–5. С. 8488.
3. Проскурова С. Дискурс національної ідентичності в українській та польській гуманітаристиці на зламі ХХ–ХХІ століть. Наукові записки. Серія: Історичні науки. 2009. Вип. 12. С. 281–287.
4. Савчук Б. Українська етнологія. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2004. 562 с.
5. Сірик А. Моральні аспекти української еміграційної поезії. Слово і час. 2004. № 2. С. 20–24.
6. Славутич Яр. Українська література в Канаді: Вибрані дослідження, статті й рецензії. Едмонтон: Славута, 1992. 336 с.
7. Сміт Е. Д. Національна ідентичність. Київ: Основи, 1994. 224 с.
8. Шахно Ю. Діаспора як осередок збереження національної ідентичності іммігранта. Діаспора як чинник утвердження України у міжнародній спільноті: Зб. матеріалів III Міжнародного конгресу. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. С. 277–281.
9. Янковська Ж. Мотиви ностальгії в українській художній літературі митців діаспори. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. Вип. 11. Острого: РВВ Національного університету «Острозька академія», 2008. С. 440–447.

УДК 821.161.2.09(477.83-25)»1939/1941»

ЕКСПЕРИМЕНТ У ЗАШМОРГУ: ЛІТЕРАТУРНЕ ЖИТТЯ ЛЬВОВА 1939–1941 РР. ОЧИМА УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Валентина Прокіп,

*кандидат філологічних наук, науковий співробітник
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України*

Висвітлено літературно-мистецьке життя Львова періоду першої радянської окупації. На основі спогадів українських письменників (П. Панча, О. Тарнавського та ін.) окреслено найбільші зміни в ньому після анексії Західної України більшовиками.

Ключові слова: окупація, більшовизм, тоталітарний режим, Літературний клуб, Львівська організація Спілки радянських письменників України, Петро Панч, Остап Тарнавський, Олександр Корнійчук.

The literary and artistic life of Lviv during the period of the first Soviet occupation is covered. It is based on the memories of Ukrainian writers (P. Panch, O. Tarnavskiy, etc.), the greatest changes were outlined in it after the annexation of Western Ukraine by the Bolsheviks.

Keywords: *occupation, Bolshevism, totalitarian regime, Literary Club, Lviv Organization of the Union of Soviet Writers of Ukraine, Petro Panch, Ostap Tarnavskiy, Oleksandr Korniychuk.*

Спецоперація з так званого «визволення» Західної України, а фактично її окупації, розпочалася задовго до перетину Червоною армією польсько-радянського кордону. Ще навесні 1939 р. Й. Сталін безрезультатно намагався розіграти карту Другої Речі Посполитої у перемовинах із представниками урядів Франції та Англії, але остаточно доля цієї країни вирішилася 26 липня 1939 р. в таємному кабінеті одного з берлінських ресторанів. Через місяць у Москві було офіційно підписано пакт Молотова-Ріббентропа. Деталі додаткового протоколу не розголошувалися. Згідно з ним, дві країни, порушуючи всі міжнародні угоди, фактично розділили між собою суверенну державу, і кожна з перспективою захоплення в майбутньому сусідніх територій.

Підготовка Радянського Союзу до вторгнення тривала кілька місяців. Привід абсолютної надуманій («історична місія визволення братів-українців»), адже самих українців, наприклад, у Львові на початку 30-х років ХХ ст. мешкало близько 16 %, тоді як поляки становили понад 50 %, євреї – майже 32 % [3]. До такої масштабної анексії ретельно готували більше політтехнологів, а не військових (до слова, знесилена боями з німецькими дивізіями, польська армія здала Львів більшовикам практично без опору, проте під певні гарантії, яких радянські очільники і не збиралися дотримуватися). Усе в «добрих» традиціях Росії. Тотальна інформаційна війна велася ще з середини 1920-х років. У Львові, зокрема, виходило ряд радянофільських часописів, які щедро фінансувала Москва («Вікна», «Світло», «Нові шляхи»), однак із середини 30-х рр. ХХ ст. їхні позиції дещо ослабли на фоні репресій та голодомору, а самі видання перестали виходити. Прихильників більшовизму у Львові на той час було небагато: одні переїхали в СРСР, де майже відразу були знищені органами НКВС, інші – поступово розчаровувалися. Проте в Кремлі не полишали ідеї окупації Західної України, а зі змінами на політичній карті Європи взялися до її реалізації. У вересні 1939 р. мети такі було досягнуто. В історії Львова почався новий період, що став знаковим у житті більшості учасників подій, правду про які так ретельно замовчувала або навмисно перекручувала впродовж десятиліть радянська пропаганда.

Про першу радянську окупацію, що тривала 1 рік 9 місяців, написано чимало студій з історії з посиланням на архівні документи, однак надзвичайно важливими лишаються спогади очевидців подій, особливо щодо галузевих видів діяльності. Так, зокрема, про літературний процес Львова того непевного в усіх відношеннях часу писали Роман Купчинський [2], Петро Панч [4], Михайло Рудницький [5]. Особливо цінними свідченнями є розділ «Інженери людських душ» книги «Західня Україна під большевиками» (редакція Мілени Рудницької) [1] та мемуари Остапа Тарнавського «Літературний Львів». Вони якнайповніше доповнюють офіційну інформацію та дещо препаровані спогади представників іншого табору, наприклад того ж П. Панча.

З вересня 1939 р. події у Львові розгорталися стрімко: нова влада намагалася якнайшвидше закріпитися на окупованих територіях. Закривши друкарні й редакції часописів, яких у місті напередодні війни налічувалося до 80 [6, с. 21], та взявши під жорсткий контроль пресу, куратори зі сходу особливу увагу відразу ж звернули на митців. Їхню значимість для радянської пропаганди переоцінити важко. Не випадково ж 1934 року під час виступу на першому з'їзді письменників Й. Сталін назвав літераторів «інженерами людських душ». Вислів став крилатим: тоталітарний режим потребував «кишенькових» митців слова

не тільки для створення ілюзії щасливої сім'ї народів, але й для формування світогляду молоді в потрібному руслі. Саме з цією метою — «виховувати» громадян нової країни — до Львова прибуло чимало урядовців, кожен із яких опікувався своїм сектором і відповідав за роботу в певній галузі. Так, наприклад, найбільш впливовим у літературно-мистецькому житті Львова був Олександр Корнійчук, голова Спілки радянських письменників України (1938–1941). Майже з перших днів окупації за організацію літераторів відповідав Петро Панч. У мемуарах «Львів, Коперника, 42», що побачили світ у журналі «Вітчизна» 1960 року, він досить лаконічно та влучно охарактеризував те, як сприймали радянську владу і її літературу місцеві митці, — «експеримент, який невідомо ще чим кінчиться» [4, с. 179]. Це і був експеримент, сповнений цинізму та ненависті до свободи, адже проводився на людях з метою вбити у них будь-які пориви до волі. А якщо врахувати, що письменники особливо вразливі, то методи нової влади, уже давно апробовані в Радянському Союзі, — маніпуляції шляхом підкупу (високі гонорари, урядові нагороди, великі тиражі, грошові дотації, екскурсії тощо) та залякування (арешти, профілактичні бесіди, спроби вербування і т. д.), — виявилися досить дієвими. Літературний процес у Львові пригальмував свій розвиток, а в європейському напрямку й поготів.

І все ж львівські поети, прозаїки та драматурги, деморалізовані війною, невлаштованістю побуту, зміною влади, гуртувалися навколо створеного на зразок казино польських письменників (діяв до 1939 р.) Літературного клубу, приміщення для якого виділили в експропрійованому палаці графів Бельських. Символічність вибору помешкання очевидна, як і того, що більшість військових, які першими зайняли Львів, показаво розмовляли українською мовою, або того, що львівських письменників відразу ж очолив колишній сотник армії УНР П. Панч. За спогадами О. Тарнавського, усе це неабияк заспокоювало місцеву інтелігенцію, хоча насправді приглушувало їхню пильність і було частиною добре продуманого плану.

На вулиці Коперника, 42 розмістився також Оргкомітет Львівської організації Спілки радянських письменників України, який почав свою роботу з «інвестицій» у майбутні твори на пошану «визволителів», щедро фінансово допомагаючи митцям. Особливо потребували цього польські біженці, серед яких було чимало відомих письменників — Ванда Василевська, Єжи Борейша, Тадеуш Бой-Желенський. З цією метою було створено Літературний фонд, яким завідував Юрій Шовкопляс, діяв консум (відомча крамниця), харчевня, де, за спогадами О. Тарнавського, видавали сніданки й обіди щодня, крім неділі. У клубі за потреби можна було й переночувати. Така турбота про літераторів викликала їх масову реєстрацію в Оргкомітеті, адже на той час у матеріальній скруті опинилося багато митців. Технологія себе виправдовувала, проте наступний етап — період детального вивчення контингенту й схилення його до співпраці — був значно складнішим і тривав майже рік. За цей час одних заарештували (Остап Луцький), хтось покинув Львів і виїхав до окупованої нацистами Європи (Роман Купчинський, Анатоль Курдидик, Богдан Кравців, Адольф Рудницький, Катря Гриневичева) або майже зовсім перестав писати. Тільки 15, 16 і 18 вересня 1940 р. відбувся прийом львівських літераторів до Спілки радянських письменників України. Остапові Тарнавському сам процес здався більш подібним до допиту чи сповіді. У результаті дуже суворого відбору членами організації стало лише 58 із 162 митців, хоча, за словами Петра Панча, у вересні-жовтні 1939 р. у Львові налічувалося до 500 письменників різних національностей [4, с. 174]. Жити з літератури могли тільки дійсні члени організації, однак навіть членство у спілці не гарантувало спокійного життя й стабільних гонорарів, адже будні радянського митця були далеко не безхмарними, швидше навпаки. Один із львівських літераторів, прізвисьце якого, на жаль, не вказано в книзі «Західня Україна під большевиками» (свідчення в збірці, що

вийшла в США 1958 р., анонімні, бо після закінчення Другої світової війни частина авторів лишилася жити в Радянському Союзі), згадував: «...Письменник у Советському Союзі належить до упривілейованої касты «спеців», себто до тих людей, які можуть заробляти величезні гроші. Одначе за сю можливість він мусить платити подвійною свободою: особистою і творчою» [1, с. 205].

Обов'язки, які покладали на літераторів, були настільки обтяжливими, а іноді й ганебними, що про творчість часто доводилося забувати. Безкінечні лекції з марксизму-ленінізму, історії ВКП (б), російської радянської літератури й соцреалізму, виступи на заводах і фабриках, у школах і в клубах (навіть перед танцями!), творчі вечори й обговорення — і все це майже щодня. Варто переглянути «Хроніку» часопису «Література і мистецтво», що від 1940 року видавався як офіційний журнал Львівської організації Спілки радянських письменників України, щоб зрозуміти, що в митців практично не лишалося часу й можливості творити. Більшість із цих заходів розпочиналася пізно, тому дехто з письменників змушений був навіть ночувати в клубі. А якщо новий твір таки з'являвся з-під пера члена спілки, то його пересіювали крізь потрійне сито. Історію друку детально викладено у свідченнях «Інженери людської душі»: «Поки твір появиться в друку, він проходить щонайменше потрійний контроль: його першого референта, редактора, що стежить за правдивістю автора, та офіційного політичного цензора. Кожна книжка появляється з прізвищем редактора та цифрою, під якою захований цензор. Увесь цей контроль не охороняє ще автора перед закидами політичного характеру, з якими він може стрінутись, після появи твору друком, на прилюдних літературних вечорах або в пресі» [1, с. 206–207]. Такі умови не сприяли творчості. Літературний процес опинився у зашморгу, який затягували з кожним днем усе більше і більше. Редакції нових часописів і не приховували, що їх цікавлять насамперед твори, у яких оспівано «визволителів» та їхніх вождів, й таврували все, що було до цього.

Поступово література збідніла і жанрово: про великі твори ніхто навіть не думав. О. Тарнавський згадував: «Не було навіть думки про те, щоб хтось з письменників міг сісти за стіл і писати якийсь поважніший твір. Якщо і писали, то на замовлення або просто для заробітку, вичуваючи, що саме потрібно пропаганді» [6, с. 58]. Тим більше, що «зразків» не бракувало, як і замовних тем для творчості. Варто згадати хоча б історію написання колективних поем «Слово про великого рідного Сталіна» (до дня народження вождя) та «Щасливий рік» (до річниці «визволення»). Сам факт зібрання письменників, на якому обговорювали план майбутньої колективної поеми, для учасників був настільки трагічним та комічним водночас, що вони не могли згадувати про це без сарказму і через десятки літ. 1966 р., під час 34-го Міжнародного ПЕН-конгресу в Нью-Йорку, Юліан Пшибось та Чеслав Мілош розповідали О. Тарнавському про деталі зібрання 1939 р. з нагоди написання оди Й. Сталіну, на якому завдання роздавали на три дні. І хоча згодом у складі колективу зазначили 17 авторів, частина з них жодного рядка не написала. А про саму поему забули після того, як виявилось, що Р. Купчинський, один із її авторів, як репатріант втік до захопленого німцями Кракова.

Письменники Львова опинились у задушливій атмосфері. Чи можна це списати на окупацію? Частково. Жодна окупаційна влада не буде турбуватися про культуру поневоленого народу, але ті митці, що мешкали у Львові впродовж 1939–1944 рр., мали змогу зіставити два окупаційні режими, і результат не на користь більшовиків. Остап Тарнавський через десятки років зробив висновок: «Єдине, що зуміла зробити нова влада, це накласти намордник всьому населенню, застрашити його терором поліційної системи, арештами, вивозами, відібрати у кожного яку-небудь ініціативу та охоту до спротиву. Ніколи раніше тюрми не були так переповнені, як під час цієї першої окупації, а десятки тисяч громадян були вивезені в далекі райони Азії. Хоч офіційно цю окупацію звали «возз'єднанням» і пропаганда трубала про це навіть пильно складеними

віршованими одами, то характеристику цього возз'єднання найкраще віддає панічна втеча окупаційної влади, може, не так перед німецькою армією, як перед населенням, якому за той короткий час далася добре взнаки» [6, с. 62–63]. На жаль, той межовий експеримент у зашморгу мав продовження вже після 1944 року. Його плоди ми пожинатимемо ще довго.

Література

1. Інженери людських душ. Західня Україна під більшовиками. IX. 1939 – VI. 1941. : збірник / за ред. М. Рудницької. Нью-Йорк: НТШ в Америці, 1958. С. 205–219.
2. Купчинський Р. Літературні зустрічі : Київські письменники у Львові. Дзвін. 1991 № 10. С. 133–136.
3. Населення Львова. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Населення_Львова (дата звернення: 05.04.2020).
4. Панч П. Львів, Коперника, 42. Вітчизна. 1960. № 2. С. 171–180.
5. Рудницький М. Письменники зблизька. Книга 3. Львів: Книжково-журнальне вид-во, 1964. 195 с.
6. Тарнавський О. Літературний Львів 1939–1944: Спомини. Львів: Піраміда, 2013.

УДК 342.725 (477) «1991/2020» (043.2)

МОВНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ ЗА ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Галина Стечак,

*кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри українознавства
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького*

Світлана Ягело,

*кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри українознавства
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького*

Висвітлено актуальні питання щодо мовної політики та мовної ситуації в Україні за часів незалежності. Простежено основні проблеми, які характеризують сучасну мовну ситуацію в Україні.

Ключові слова: мовна політика, державна мова, статус мови, мовно-культурне середовище, суржик.

Topical issues that concerning with language policy and language situation in Ukraine since independence are covered. The main problems that characterize the modern language situation in Ukraine are traced.

Keywords: language politics, state language, status of the language, linguistic and cultural environment, surzhyk.

Актуальність теми полягає у визначенні ролі української мови як вагомого чинника консолідації нації в умовах розвитку державності, який зможе об'єднати українське суспільство для вирішення нагальних питань сьогодення.

За часів Незалежності нашої держави мовна політика регламентувалася декількома законами. Зокрема, у 1989 році Верховна Рада УРСР прийняла Закон «Про мови в Українській РСР» [6, С. 218], де українську мову було затверджено у статусі державної і незважаючи на те, що Україна тоді ще перебувала у складі Радянського Союзу, мові були надані певні повноваження. Тобто фактично вона отримала довгоочікувану можливість бути консолідуючим чинником на-